बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण

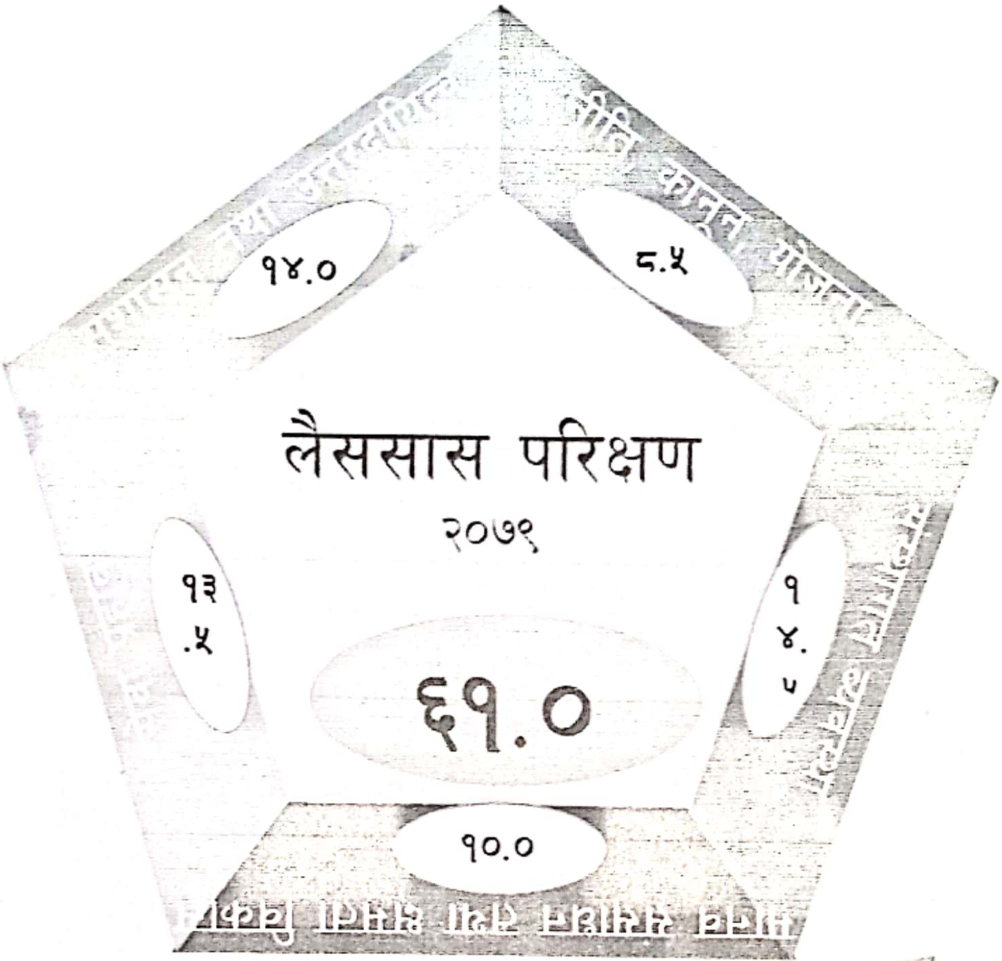

नगर कार्यपालिकाको कार्यालय

बुढीगंगा नगरपालिका

बाजुरा, सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

आर्थिक सहयोग

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

प्रादेशिक सुशासन केन्द्र

[illegible], डोटी

सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल ।

परामर्शदाता

रिसर्च इन्क्लेव प्रा. लि.

का.म.न.पा. वडा नं. ३१, हनुमान मार्ग,

शंखमुल, काठमाडौँ

सम्पर्क: ०१-५२४२९१८

ईमेल: researchenclave@gmail.com

विषय सूची

विषय सूची i

तालिका सूची iii

चित्र सूची iv

खण्ड कःपरिचयात्मक विवरण १

१.१ विषय प्रवेश १

१.२ पृष्ठभुमि २

१.३ स्थानीय तहहरूको लैससास परिक्षण ३

१.४ लैससास परीक्षणका उद्देश्यहरू ४

१.५ लैससास परीक्षणले समेटेका क्षेत्रहरू ५

१.६ लैससास परीक्षाका विधि तथा प्रक्रिया ६

१.६.१ संपर्क, समन्वय र तयारी ६

१.६.२ विशेष व्यक्ति अन्तर्वार्ता ६

१.६.३ लैससास परिक्षण कार्यशाला ६

१.७ लैससास परीक्षणका सहभागीहरू ७

खण्ड ख: तथ्या प्रस्तुतिकरण र व्याख्या ८

२.१ बुढीगंगा नगरपालिका ८

२.२ नगरपालिकाको जनसांख्यिक बनावट ९

२.३ ५ देखि २५ वर्ष उमेर समूहका विद्यालय जाने र नजाने केटाकेटी ९

२.४ बुढीगंगा नगरपालिकाको साक्षरता स्थिति (प्रतिशतमा) ११

२.५ नगरपालिकाभित्र सन्चालनमा रहेका व्यवसायहरूको बर्गिकरण १२

२.६ व्यवसाय सञ्चालन स्थल (प्रतिशतमा) १३

२.७ नगरपालिकामा सन्चालित व्यवसायमा आबद्ध जनशक्ति १३

खण्ड ग लैससासको अवस्था विश्लेषण १५

३.१ लैससास परीक्षणका औजारहरू १५

३.२ नगरपालिकाको लैससास स्थिति १५

खण्ड घ: लैससास परीक्षणका मुख्य उपलब्धिहरू (Findings) र मुख्य सिकाइहरू १८

४.१ बुढीगंगा नगरपालिकाको लैससास स्थिति १८

४.२ लैससास परीक्षणको परिमाणात्मक समिक्षा १८

४.३ लैससास परीक्षणको नतिजा १९
४.४ बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराको लैससासमा आधारित अवस्था (SWOT) बिश्लेषण २२
४.४.१ नीति, कानुन र योजना २२
४.४.२ संस्थागत व्यवस्था २३
४.४.३ मानव संसाधन तथा क्षमता विकास २४
४.४.४ सेवा प्रवाह २५
४.५ लैससास परिक्षणका मुख्य सिकाईहरू २७
४.६ लैससास मूलप्रवाहिकरण कार्ययोजना २८
४.६.१ नीति कानुन र योजना २८
४.६.२ संस्थागत व्यवस्था २९
४.६.३ मानव संसाधन तथा क्षमता विकास ३१
४.६.४ सेवा प्रवाह ३३
४.६.५ सुसाशन तथा उत्तरदायित्व ३४
४.७ लैससास परीक्षणको निष्कर्ष र सुझाव ३७
४.७.१ निष्कर्ष ३७
४.८ सुझावहरू ३७
सन्दर्भ सामाग्री ३९
अनुसूची १ लैससासका सुचकहरूमाथि सहभागिहरूले छलफल गरी निर्क्योल गरेको अंक भार ४०
अनुसूची २ तस्वीर ५५

तालिका सूची

तालिका नं. १.५.१	लैङ्गिक परीक्षणले समेटेका क्षेत्रहरु	९
तालिका नं. १.७.१	लैङ्गिक परीक्षण कार्यशालामा उपस्थित सहभागीहरु	११
तालिका नं. २.३.१	५ देखि १८ वर्ष उमेर समूहका विद्यालय जाने र नजाने केटाकेटी	१४
तालिका नं. ३.२.१	[illegible]	१८
तालिका नं. ४.२.१	लैङ्गिक परीक्षणको नतिजा	२२

बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराको
शैक्षिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
परीक्षण

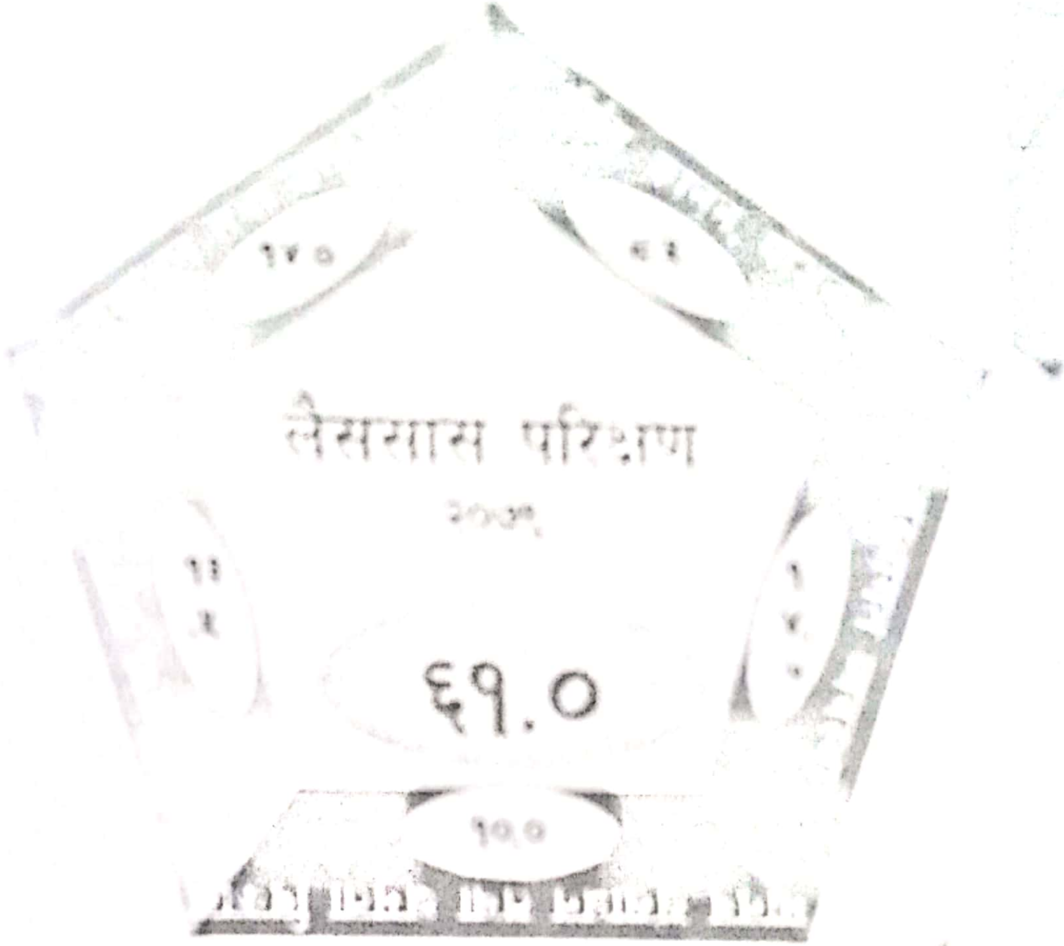

आर्थिक सहयोग

मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

प्रादेशिक सुशासन केन्द्र

धनगढी

सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

परामर्शदाता

रिसर्च इन्क्लेव प्रा. लि.

का.म.न.पा. वडा नं. ३१, हनुमान मार्ग,
शंखमुल, काठमाडौं
सम्पर्क: ०१-५२४२९१८
ईमेल: researchenclave@gmail.com

विषय सूची

विषय सूची....................i
तालिका सूची....................iii
चित्र सूची....................iv
खण्ड कपरिचयात्मक विवरण....................१
१.१ विषय प्रवेश....................१
१.२ पृष्ठभुमि....................२
१.३ स्थानीय तहहरूको लैससास परिक्षण....................३
१.४ लैससास परीक्षणका उद्देश्यहरू....................४
१.५ लैससास परीक्षणले समेटेका क्षेत्रहरू....................५
१.६ लैससास परीक्षाका बिधि तथा प्रक्रिया....................६
१.६.१ संपर्क, समन्वय र तयारी....................६
१.६.२ बिशेष व्यक्ति अन्तवार्ता....................६
१.६.३ लैससास परिक्षण कार्यशाला....................६
१.७ लैससास परीक्षणका सहभागीहरू....................७
खण्ड ख: तथ्या प्रस्तुतिकर० र व्याख्या....................८
२.१ बुढीगंगा नगरपालिका....................८
२.२ नगरपालिकाको जनसांख्यिक बनावट....................९
२.३ ५ देखि २५ वर्ष उमेर समूहका बिद्यालय जाने र नजाने केटाकेटी....................९
२.४ बुढीगंगा नगरपालिकाको साक्षरता स्थिति (प्रतिशतमा)....................११
२.५ नगरपालिकाभित्र सञ्चालनमा रहेका व्यवसायहरूको वर्गिकरण....................१२
२.६ व्यवसाय सङ्चालन स्थल (प्रतिशतमा)....................१३
२.७ नगरपालिकामा सञ्चालित व्यवसायमा आवद्ध जनशक्ति....................१३
खण्ड ग लैससासको अवस्था विश्लेषण....................१५
३.१ लैससास परीक्षणका औजारहरू....................१५
३.२ नगरपालिकाको लैससास स्थिति....................१५
खण्ड घ: लैससास परीक्षणका मूख्य उपलव्धिहरू (Findings) र मूख्य सिकाइहरू....................१८
४.१ बुढीगंगा नगरपालिकाको लैससास स्थिति....................१८
४.२ लैससास परीक्षणको परिमाणात्मक समिक्षा....................१८

४.३ लैससास परीक्षणको नतिजा १९
४.४ बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराको लैससासमा आधारित अवस्था (SWOT) विश्लेषण २२
४.४.१ नीति, कानुन र योजना २२
४.४.२ संस्थागत व्यवस्था २३
४.४.३ मानव संसाधन तथा क्षमता विकास २४
४.४.४ सेवा प्रवाह २५
४.५ लैससास परिक्षणका मुख्य सिकाईहरू २७
४.६ लैससास मूलप्रवाहिकरण कार्ययोजना २८
४.६.१ नीति कानुन र योजना २८
४.६.२ संस्थागत व्यवस्था २९
४.६.३ मानव संसाधन तथा क्षमता विकास ३१
४.६.४ सेवा प्रवाह ३३
४.६.५ सुसाशन तथा उत्तरदायित्व ३४
४.७ लैससास परीक्षणको निष्कर्ष र सुझाव ३७
४.७.१ निष्कर्ष ३७
४.८ सुझावहरू ३७
सन्दर्भ सामाग्री ३९
अनुसूची १ लैससासका सुचकहरूमाथि सहभागिहरूले छलफल गरी निर्क्योल गरेको अंक भार ४
०
अनुसूची २ तस्वीर ५५

तालिका सूची

तालिका नं. १.१.१ [illegible]

तालिका नं. १.२.१ [illegible]

तालिका नं. ३.१.१ [illegible]

तालिका नं. ३.२.१ [illegible]

तालिका नं. ४.१.१ [illegible]

चित्र सूची

चित्र नं. ३.१.१ [illegible] १२
चित्र नं. ३.२.१ [illegible] १३
चित्र नं. ३.४.१ [illegible] १४
चित्र नं. ३.६.१ [illegible] १४
चित्र नं. ३.६.१ [illegible] १५
चित्र नं. ३.७.१ [illegible] १५
चित्र नं. ४.१.१ [illegible] आकृति [illegible] २२
चित्र नं. ४.१.२ [illegible] आकृति [illegible] २३
चित्र नं. ४.१.३ [illegible] चित्र २३
चित्र नं. ४.१.४ [illegible] चित्र २४

खण्ड क परिचयात्मक विवरण

१.१ विषय प्रवेश

नागरिक संघर्ष र जनआन्दोलनको जगमा संविधान सभा हुँदै नेपाल वि.स. २०७२ मा गणतान्त्रिक संविधान जारी भयो । शासकिय स्वरुप कस्तो हुने, नागरिकको सर्वोच्चता, अधिकारको सम्मान तथा रक्षा कसरी गरिने, सामाजिक तथा आर्थिक असमानताको दुरी कम गर्न कस्ता प्रयास गरिने, स्रोतमा स्थानीयको अग्राधिकार, सामाजिक न्याय जस्ता आम सरोकारका विषयमा संवैधानिक प्रतिबद्धता रहेको छ । समग्रमा संबिधानको धारा २३२ ले सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तका आधारमा देशको शासन ब्यवस्था तीन तह (स्थानीय तह, प्रदेश र संघ) मा हुने व्यवस्था गरेको छ । संबिधानको धारा ५७, धारा ६०, धारा २१४ र धारा २३० ले स्थानीय तहका बिशेष अधिकार, जिम्मेवारी र कर्तब्यबारे थप ब्यवस्था गरेको छ ।

आर्थिक रुपले बिपन्न अशक्त अवस्थामा रहेका नागरिक , एकल महिला , अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका , अल्पसंख्यक र लोपोन्मुख जात जातिहरुका लागि सामाजिक सुरक्षाको हक हुने व्यवस्था गरेको छ । धारा ३७ ले पर्याप्त खाद्यान्नको उपलब्धतालाई मौलिक हकमा समेटेको छ । त्यसैगरि धारा ४१, धारा २९ र धारा ५१ ले जेष्ठ नागरिक, अनाथ, द्वन्द्व पिडित, जोखिममा परेका बालबालिकाहरुको लागि राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुबिधा पाउने हक हुने व्यवस्था गरेको छ साथै धर्म, प्रथा, परम्परा वा संस्कार आदिका आधारमा कसैलाई पनि कुनै प्रकारको भेदभाव वा शोषण वा ईच्छा बिरुद्धको प्रयोग दण्डनिय हुने व्यवस्था गरेको छ ।

राज्यका सबै तह र निकाय र संविधानले निर्दिष्ट गरेका जिम्मेवारी बहन गर्दै आर्थिक, सामाजिक विकास, सामाजिक न्याय, स्वस्थ तथा समृद्ध भविस्य निर्माण गर्ने र राष्ट्रीय स्वाधीनता तथा अखण्डताको प्रवर्द्धन गर्ने कार्यमा क्रियाशील छन् । संयुक्त राष्ट्रसंघको दीगो विकास लक्ष्य सन् (२०१५ -२०३०) को गन्तब्य बिन्दु, संबैधानिक प्रावधान, आर्थिक सामाजिक रुपान्तरणका सूचकले मागेको प्रतिफल हासिल गर्ने कार्यमा एक तहले अर्को तहको परिपुरकको रुपमा कार्य गर्ने परिपाटी स्थापित हुदै गएको छ । नेपाल सरकारको वि.स. २०७९ सम्ममा विकासशील मुलुक, वि.स. २०८७ सम्ममा मध्यम आयभएको मुलुक र वि. स. २१०० सम्ममा सम्पन्न राष्ट्रको रुपमा रुपान्तरित हुने दृढ सङ्कल्प सहितको मार्ग चित्र निर्धारण गरेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, अन्तर सरकारी वित्त आयोग ऐन, २०७४, सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७५, जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५, नेपाल सरकारका तीन वटै तहको समन्वय तथा अन्तरसंबन्ध ऐन, २०७७, खाद्य अधिकार तथा खाद्य सम्प्रभुता सम्बन्धी ऐन, २०७५, अपाङ्गता भएका व्यक्तिको अधिकार सम्वन्धी ऐन, २०७४, रोजगारीको हक सम्बन्धी ऐन, २०७५, भू-उपयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन, २०७६, वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६, प्रजनन् स्वास्थ्य अधिकार ऐन, २०७५ ले स्थानीय तहलाई प्राप्त संवैधानिक अधिकार, कर्तब्य र जिम्मेबारीको कार्यान्वयन सम्बन्धमा सहजीकरण गरेका छन् ।

मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण ऐन २०६४, घरेलु हिंसा (कसुर तथा सजाय) ऐन २०६६, बोक्सी आरोप (कसुर तथा सजाय) ऐन २०७२, यौनजन्य दुर्व्यवहार निवारण ऐन २०७१, सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वस्थ्य अधिकार ऐन २०७५, मुलुकी फौजदारी र देवानी संहिता

२०७४, राष्ट्रिय महिला आयोग ऐन २०७४, स्वास्थ्य बिमा ऐन २०७४ जस्ता कानुनहरु संविधानले निर्दिष्ट गरेका प्रावधानहरुलाइ कार्यान्वयन प्रक्रियामा लान लागु गरिएका छन् ।

१.२ पृष्ठभुमि

नेपालले संयुक्त राष्ट्रसंघको दिगो विकास लक्ष र बेइजिङ्ग घोषणापत्रले व्यवस्था गरेका १२ प्रतिबद्धता सहित लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरणा (लैससास) संबन्धका दर्जनौ अन्तराष्ट्रीय प्रतिबद्धताहरु अनुमोदन गरेको छ । यस्ता प्रतिबद्धताहरुले राखेका लक्ष्य तथा उद्देश्यसँग परिपुरक हुने गरि वा वर्तमान संघीय संविधान, कानून, योजना, नीति निर्देशिका आदि मार्फत लैससासका सवालहरुलाइ अन्तराष्ट्रीय प्रतिबद्धता अनुरुप मुलप्रवाहीकरण गर्ने प्रयास पनि गरिएको छ ।

सामाजिक रुपान्तरणका लागि लैङ्गिक सामाजिक, सांस्कृतिक, आर्थिक, शैक्षिक आदि क्षेत्रमा देखिएका असमानतालाई (विभेद) अन्त्य गरी दलित, जनजाति , लैङ्गिक अल्पसंख्यक, लोपोन्मुख जाति , पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र आदि र बन्चितिकरणमा परेका समूदायको मूल प्रवाही करण, शशक्तिकरण र सामाजिक सबलीकरणको माध्यमबाट विभेद रहित समृद्ध र न्यायपूर्ण समाजको निर्माण गर्न राज्य संयन्त्र लागि परेको छ ।

लैङ्गिक वा लैङ्गिकता, जात, बर्ग, क्षेत्र आदिका आधारमा हुने गरेका आर्थिक, सामाजिक, राजनैतिक असमानताहरुलाई न्यूनिकरण गर्न नेपालको छैटौं पञ्चवर्षिय योजना (२०३७ देखि २०४२ सम्म) नवौं पञ्चवर्षिय योजना (२०५४ देखि २०५९ सम्म) र दशौं पञ्चवर्षिय योजनाको आधारपत्रले लैङ्गिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सवालहरुलाई सम्वोधन हुने गरी निति कार्यक्रम र योजना प्राथमिकता सहितको राष्ट्रिय प्रयासको थालनी भएको थियो । हाल पन्ध्रौं पञ्चवर्षिय योजना कार्यान्वयनमा छ र गणतान्त्रिक संविधानले पहिचान गरेका र लैससास सिद्धान्तले समेटेका लिङ्ग,वर्ण, जात, वर्ग तथा समूदायको आर्थिक तथा सामाजिक रुपान्तरणका लागि छुट्टै बजेट संकेतको व्यवस्था गरी त्यस अनुरुपका कार्य गर्ने पद्धतीको थालनी भएको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३, धारा ११ (झ) ले महिला, किशोर किशोरी, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, अल्पसंख्यक, बिपन्न परिवारलाई विशेष प्राथमिकता दिँदै आधारभूत स्वास्थ्य, सन्तुलित पोषण, स्वच्छ, सुलभ खानेपानी, स्थानीय वातावरण व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी तोकेको छ भने धारा ११, १ (त) ले जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, अनाथ, असहाय, शारिरिक अशक्तहरुको व्यवस्थापन गर्ने , सेवा केन्द्र व्यवस्थापन गर्ने, भेटघाट स्थल सञ्चालन गर्ने र समस्यामा परेकाहरुलाई पून: स्थापना गर्ने जिम्मेवारी पनि स्थानीय सरकारको हुने व्यवस्था गरेको छ । यसै धाराको (फ) ले भाषा, संस्कृति, कला, साहित्य, स्थानीय प्रबिधि आदिको प्रबर्द्धन तथा विकासको जिम्मेवारी दिएको छ ।

धारा ११ कै उपधारा ४ (च) ले सामाजिक सुरक्षा, गरिबि निवारण, आय आर्जन जस्ता विषयहरुको प्रबर्द्धन र विकासका लागि स्थानीय तहलाई जिम्मेवारी तोकेको छ । यस बाहेक प्रदेश र संघिय सरकारका साझा अधिकार अन्तर्गत पर्ने स्थानीय सरकारका अधिकार तथा जिम्मेवारहरुले लैससास. को सवाललाई सम्बोधन गर्न विषयगत र अन्तरसम्बधित क्षेत्रहरुको पहिचान गरी लैससासको सबाललाई स्थानीय तहबाट हुने भौतिक निर्माण, आर्थिक सामाजिक क्रियाकलाप, आधारभुत सेवा तथा जन सहभागिता, नीति निर्माण, नेतृत्व तथा जिम्मेवारी जस्ता क्षेत्रहरुमा लैससास मैत्री पहुँच, सहभागिता र निर्णायक तहमा लैससाससँग संबन्धित सरोकारवालाहरुको प्रतिनिधित्व गर्न-गराउन स्थानीय तहलाइ बिषेश जिम्मेवारी तोकेको छ ।

लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको सवाल हाम्रो सन्दर्भमा जटिल विषय हो । अर्को तर्फ गणतान्त्रिक शासन व्यवस्था सुरुवाती चरणमानै भएकाले संबिधान तथा कानूनले व्यवस्था गरेका नागरिक सेवाका सवै बिषयहरु व्यवस्थित गर्न संस्थागत चुनौतिहरु छन् । पूर्वाधार तथा साधन स्रोत, वित्तिय र मानव साधन, भौगोलिक र सामाजिक अवस्था आदिले लैससास मुलप्रवाहिकरणमा चुनौति थपेका छन् । तर पनि स्थानीय सरकारहरु संबिधान तथा कानुनले व्यवस्था गरेका लैससासका प्रावधाहरु र त्यस संग संबन्धित सेवाहरु लक्षित वर्ग सम्म पुर्याउन प्रयासरत छन् । नेपालको सुदुर पश्चिम प्रदेशको बाजुरा जिल्लाका सवै स्थानीयतहहरु लैससास वारेका राष्ट्रीय तथा अन्तराष्ट्रीय प्रतिवद्धताहरु स्थानीयकरण गरी त्यसअनुरुपको कार्य गर्न प्रतिबद्ध छन् ।

१.३ स्थानीय तहहरूको लैससास परिक्षण

आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि मूल प्रवाहिकरण गरिनु पर्ने गरी वर्तमान संविधान, संघिय तथा प्रदेश निति र कानुनहरुले पहिचान गरिएका लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र, समूदाय आदिको आर्थिक सामाजिक रुपान्तरण बहुआयामिक र जटिल बिषय हो । यसको सार्थक कार्यान्वयन र दीगो प्रतिफलका लागि सक्षम नेतृत्व, लगानि र प्रभावकारी कार्यान्वयन संयन्त्र बन्नु जरुरी छ । स्थानीय सरकारबाट सम्पादन हुने लैससास मूल प्रवाहीकरणमा सहयोग पुग्ने क्रियाकलापहरु के कसरी प्राथमिकिकरण, गरिए, साधन स्रोतहरु (मानव साधन, प्रविधि र आर्थिक) लक्षित समुदाय सम्म पुर्याउन कस्ता प्रयास भए भन्नेवारेका विश्लेषण लैससास मुलप्रवाहिकरणका लक्ष प्राप्त गर्ने कार्यमा आवस्यक पर्छन् । स्थानीय सरकारबाट संपादन हुने कार्यक्रमहरुले सामाजिक समावेशिकरणको संस्थागत प्रवर्द्धन गर्न निम्न पक्षहरुमा प्राथमिकता दिनु पर्छ । जस्तो :

१. स्थानीयसरकारहरुले तयार गर्ने कानून, निति, योजना, कार्यबिधि, निर्णय प्रक्रिया आदिमा लैससास (महिला, जेष्ठ नागरिक, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, भूमिहिन, अल्पसंख्यक, बिपन्न, असहाय बालबालिका आदिको मूल प्रवाहिकरण) को उदेश्य अनुसारको कार्य ।
२. स्थानीयतहबाट दिईने आधारभूत सेवाहरु (शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, कृषि तथा पशुसेवा, वातावरणीय सेवा, आर्थिक तथा सामाजिक सेवा, प्राबिधिक सेवा आदि) को बितरण प्रक्रिया ।
३. टोल भेला, वडा स्तरीय छलफल र नगरपालिका स्तरको बहु सरोकारवाला कार्यशाला हुँदै टुङ्गो लाग्ने वार्षिक तथा आवधिक योजना, बजेट तथा स्रोत बाँडफाँड, नीति तथा कानुन निर्माण जस्ता कार्यमा लैससासका दृष्टिले समावेश हुनुपर्ने अपेक्षा, प्राथमिकता तथा मागहरुको सम्बोधन ।
४. स्थानीयसरकारहरुबाट दिईने विशेष सेवा (बृद्ध, एकल महिला, अपाङ्ग, बिपन्न, प्रकोप पिडित आदि) मा सम्बन्धित कानुन, कार्यबिधि वा निर्देशिका अनुरुपको कार्य ।

यी प्रयासहरु विकासका अवसरहरुको बञ्चितिकरणमा परेका वा पारिएका महिला, बालबालिका, दलित, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, द्वन्द पीडत, एकल महिला, सिमान्तकृत समुदाय आदिका सवालहरुलाइ विकासको मूलप्रवाहिकरणको माध्यमबाट संबोधन गर्दै जान र विद्यमान विकृति तथा विसङ्गति र पछौटे पनको अन्त्य गरी समावेशी, समान्यिक र समृद्ध समाज निर्माण गर्ने कार्यमा सहयोगि हुन सक्छन् ।

संविधानले परिकल्पना गरेको जनकेन्द्रित, समावेशी, सन्तुलित तथा दीगो विकासलाई संस्थातगत गर्न भएका प्रयासहरु कति सफल रहे, यस्ता प्रयासहरु सफल पार्न कस्ता अप्ठ्याराहरु वा चुनौतिहरु देखिए, लैससासको अभ्यासलाई वडा वा टोल तहसम्म संस्थागत गर्ने आधार कुन हदसम्म तयार हुँदै गएको छ भन्ने सवालमा बार्षिक वा आवधिक समिक्षा हुनु आवस्यक छ ।

नेपाल सरकारको लैससास परिक्षण दिगदर्शन २०७८ ले लैससास परिक्षणको बिधि तथा प्रक्रिया सहित १०० वटा लैससास परिक्षण सुचकहरु पहिचान गरी संबन्धित सवै स्थानीय सरकारहरुबाट संपादन हुने कायक्रमहरु लैससासको पक्षबाट परिक्षण गरि तत् अनुरुप गर्न दिशा निर्देश गरेको छ । यस परिप्रेक्ष्यमा प्रदेश सरकार, प्रदेश सुशासन केन्द्र, सुदुर पश्चिम प्रदेश पन्ना, डोटीको सहयोग र संबन्धित स्थानीय सरकारहरुको व्यवस्थापनमा बाजुरा जिल्लाका सवै स्थानीयतहहरुको लैससास परीक्षण गरिएको हो ।

१.४ लैससास परीक्षणका उद्देश्यहरू

बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराको सम्पादन गर्दै आएका कार्यक्रमहरु लैससास सशक्तिकरण र मुलप्रवाहिकरणको संस्थागत सुदृढिकरण गर्दै लैससासको राष्ट्रीय लक्ष र प्रतिवद्धता प्राप्त गर्न कति प्रभावकारी र परिपुरक भए बिश्लेषण गर्नु यो परीक्षणको उद्देश्य हो । लैससास परीक्षणका निम्न बिशिष्ट उद्देश्यहरु रहेका छन् ।

१. नगरपालिकाले तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएका नीति, कानून र कार्यविधि लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैंससास) का सवालहरुलाई संबोधन गर्न कति प्रभावकारी रहे लेखा जोखा गर्नु ।
२. आवस्यकता पहिचान, स्रोत बाँडफाँड, योजना छनौट; सहभागिता, निर्णय प्रक्रिया; योजना कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन जस्ता सार्वजनिक महत्वका बिषयहरुमा लक्षित समुदायको सहभागिताको स्तर बिश्लेषण गर्नु ।
३. नगरपालिका मार्फत संपादन भएका कार्यक्रमहरु लैससासको पक्षबाट कति जवाफ देहि रहे लैससास सुचक २०७८ का आधारमा सामहिक छलफलको माध्यमबाट स्तरीकरण गर्न ।
४. स्तरीकरणको नतिजालाई मूख्य आधार मानेर (० वा ०.५ अङ्क प्राप्त गर्ने) नगरपालिकाको लैससासको अवस्था (SWOT) बिष्लेषण गर्नु ।
५. लैससासको अवस्था (SWOT) बिष्लेषणका आधारमा नगरपालिकाको लागि आगामि एक बर्षको लैससास कार्ययोजना तयार गर्नु ।

रणनितिक उद्देश्य

६. नगरपालिका स्तरमा कार्यरत कर्मचारी, जनप्रतिनिधि, सामाजिक र सामुदायिक संस्थाहरुमा कार्यरत स्थानीय नागरिक र अन्य सरोकारवालाहरुको बीचमा दुई दिने सहभागितात्मक कार्यशाला गोष्ठीको माध्यमबाट लैससास किन ? कसरी र कस्कालागि भन्ने सवालमा साझा धारणा, सामुहिक प्रतिवद्धता सहभागिहरुमा स्थापित गराउँदै समुदाय स्तर सम्म लैससासको अवधारणा संस्थागत गर्न आधार तयार गर्नु ।

१.५ लैससास परीक्षणले समेटेका क्षेत्रहरू

लैससास नीति, कानुनी व्यवस्था र लैससास परीक्षण दिग्दर्शन २०७८को सिमा भित्र रहेर लैससास परीक्षण गर्नु पर्ने कार्यादेश भएको हो । यस कारण लैससास परीक्षण दिग्दर्शन २०७८ ले पहिचान गरेका बिषय तथा क्षेत्रहरु (तालिका नं. १.५.१) यो परीक्षणका मख्य क्षेत्रहरु हुन् ।

तालिका नं. १.५.१ लैससास परीक्षणले समेटेका क्षेत्रहरु

क्र.सं.	मूल तथा उप सूचकहरु	समावेश भएका सूचक संख्या
१	**नीति, कानुन र योजना**	२०
१.१	निति र कानुनमा समावेशिता वा सहभागिता	८
१.२	योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन	८
१.३	बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयन	४
२	**संस्थागत व्यवस्था**	२०
२.१	कर्मचारी पदाधिकारी प्रतिनिधित्व	४
२.२	कार्यप्रणाली समावेशी	४
२.३	समिति, उपसमिति र कार्यदलमा प्रतिनिधित्व	४
२.४	बित्त व्यवस्थापन प्रणालीमा समावेशिता	४
२.५	तथ्यांक संकलन तथा व्यवस्थापन	४
३	**मानव संसाधन तथा क्षमता विकास**	२०
३.१	मानव संसाधन तथा क्षमता विकास	८
३.२	अनौपचारिक मूल्य, मान्यता र कुसंस्कार बिरुद्ध जनचेतना	४
३.३	कानुनी साक्षरता	४
३.४	विपद व्यवस्थापनमा समावेशिता	४
४	**सेवा प्रवाह**	२०
४.१	पूर्वाधार विकास	४
४.२	प्रजनन स्वस्थ्य	४
४.३	शिक्षा कार्यक्रम	४
४.४	खानेपानी तथा सरसफाई	४
४.५	स्वरोजगार तथा आय आर्जन र बजार व्यवस्थापन	४
५	**सुशासन तथा उत्तरदायित्व**	२०
५.१	सुशासन	४
५.२	उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता	४
५.३	सूचना तथा संचार	४
५.४	अनुगमन तथा मूल्यांकन	४
५.५	समन्वय र सम्बन्ध विस्तार	४
	जम्मा	१००

१.६ लैससास परीक्षाका विधि तथा प्रक्रिया

१.६.१ संपर्क, समन्वय र तयारी

लैससास परिक्षणको उद्धेश्य, कार्यादेश र व्यवस्थापन बारेमा बुढीगंगा नगरपालिकाका स्थानीय सरकारका अध्यक्षदिपक बिक्रम शाह तथा प्र.प्र.अ. रबिन्द्र ओखेडा ज्यूहरुसंग बेग्ला बेग्लै सम्पर्क गरी प्रदेश प्रशिक्षण केन्द्र पन्ना डोटीको लैससास परिक्षण गर्ने आसयको पत्र र लैससास परिक्षण दिग्दर्शन २०७८ को विद्युतिय कपी प्राप्त भए नभएको बारे सुनिश्चित गरियो । लैससास परिक्षण कार्यदल गठन गर्ने , लैससास परिक्षणका लागि मिति, स्थान र समय तय गर्ने, नगरपालिकाबाट गत आ. व. हरुमा सम्पादन भएका कार्यक्रमहरुका कार्यसम्पन्न प्रतिबेदन, ऐन कननुन, वार्षिक समिक्षा, प्रगति विवरण, सार्वजनिक सुनुवाईको प्रतिवेदन, अनुगमन तथा मूल्यांकनका प्रतिवेदनहरु , विषयगत शाखा, विषयगत समितिहरुसँग भएका दस्तावेजहरु अग्रिम संकलन गर्न अनुरोध गरिएको थियो । लैससास परीक्षण टोली कार्यशाला आयोजना हुनु भन्दा एक दिन अगावै कार्यालयमा उपस्थित भइ आवश्यक तयारी र दस्तावेज अध्ययन गर्ने कार्य गरिएको थियो ।

१.६.२ विशेष व्यक्ति अन्तवार्ता

मिति २०७९ साल आषाढ ७ गते लैससास परिक्षण टोली बुढीगंगा नगरपालिकाको कार्यालय पुगी विषयगत शाखा र अन्य उपलब्ध व्यक्तिहरुसँग स्थानीय सरकार मार्फत हुने गरेका कार्यक्रम, सेवा, प्रशासन लगायतका विषयमा राय, सुझाव मागिएको थियो । कार्यशाला चालु रहेकै समयमा र अतिरिक्त समयमा नगरपालिकामा उपस्थित सरोकारवालाहरुसँग लैससास मूल प्रवाहीकरण र समावेशी विकासका लागि स्थानीय सरकारले गरेका प्रयास बारेमा राय सुझाव मागिएको थियो ।

१.६.३ लैससास परिक्षण कार्यशाला

लैससास परिक्षण कार्यशाला यो अध्ययनको मुख्य सरोकारको विषय थियो । त्यसकारण नतिजामूलक उपलब्धी र प्रभावकारी कार्य सञ्चालन सम्वन्धमा स्थानीय नेतृत्वसँग विशेष परामर्श र सहभागिहरुका लागि आवश्यक मापदण्ड तयार गरिएका थिए । लैससास परिक्षणका मुख्य खण्डहरु जस्तो

(क) लैससास मूल प्रवाहकिरणका लागि नेपाल सरकारले गरेका अन्तराष्ट्रिय प्रतिवद्धता, संविधानको मौलिक हक अन्तर्गत समेटिएका लैससासका विषयवस्तु ।

(ख) दिगो विकास लक्ष्य, बेईजिङ घोषणा पत्रका सवालहरु

(ग) स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले तोकेका स्थानीयतह तथा वडा सम्यन्त्रका लैससास सम्वन्धि जिम्मेवारीहरु ।

(घ) लैससास परिक्षण दिग्दर्शन २०७८ को विषय वस्तु, औचित्य, सूचकहरु र सूचक उपर अंकभार राख्ने आधार बारेमा सहभागीहरुलाई सूचित गरिएको थियो ।

(ङ) स्तरीकरण पश्चात नतिजा विश्लेषण गर्न, लैससास मूल प्रवाहकिरण गर्न स्थानीयतहसँग भएका अवसर, चुनौती सुधार गर्नुपर्ने पक्ष आदिका बारेमा विषयगत र क्षेत्रगत सिपबारे छलफल गरिएको थियो ।

[illegible]

१.७ लैङ्गिक परीक्षणका सहभागीहरू

[illegible]

तालिका नं. १.७.१ [illegible]

सहभागीहरू	[illegible]		[illegible]		[illegible]	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
महिला	०	०	१	१००	१	३३.३३
पुरुष	१	१००	०	०	२	६६.६७
जम्मा	१	१००	१	१००	३	१००

खण्ड खः तथ्याङ्क प्रस्तुतिकरण र व्याख्या

२.१ बुढीगंगा नगरपालिका

बुढीगंगा नगरपालिका नेपालको सुदुर पश्चिम जिल्ला बाजुरामा रहेको सुन्दर नगरपालिका हो । २०७३ सालमा साबिकका ब्रमतोला, कुल्देवमाण्डौं र बाह्रबिस गा.वि.स. हरु(चित्र नं. २.१.१) मिलेर बुढीगंगा नगरपालिकाको प्रशासनिक ईकाइ गठन भएको छ । नगरपालिकाको नामांकरण बुढीगंगा नदीको नामबाट राखिएको हो । यस नगरपालिकाको पूर्वमा त्रिवेणी नगरपालिका र अछामको मेल्लेख गाउँपालिका, पश्चिममा खप्तड छेडेदह गाउँपालिका, उत्तरमा बडीमालिका नगरपालिका र दक्षिणमा अछाम जिल्लाको साँफेबगर नगरपालिका जोडिएको छ ।

चित्र नं. २.१.१ बुढीगंगा नगरपालिकाको नक्शा

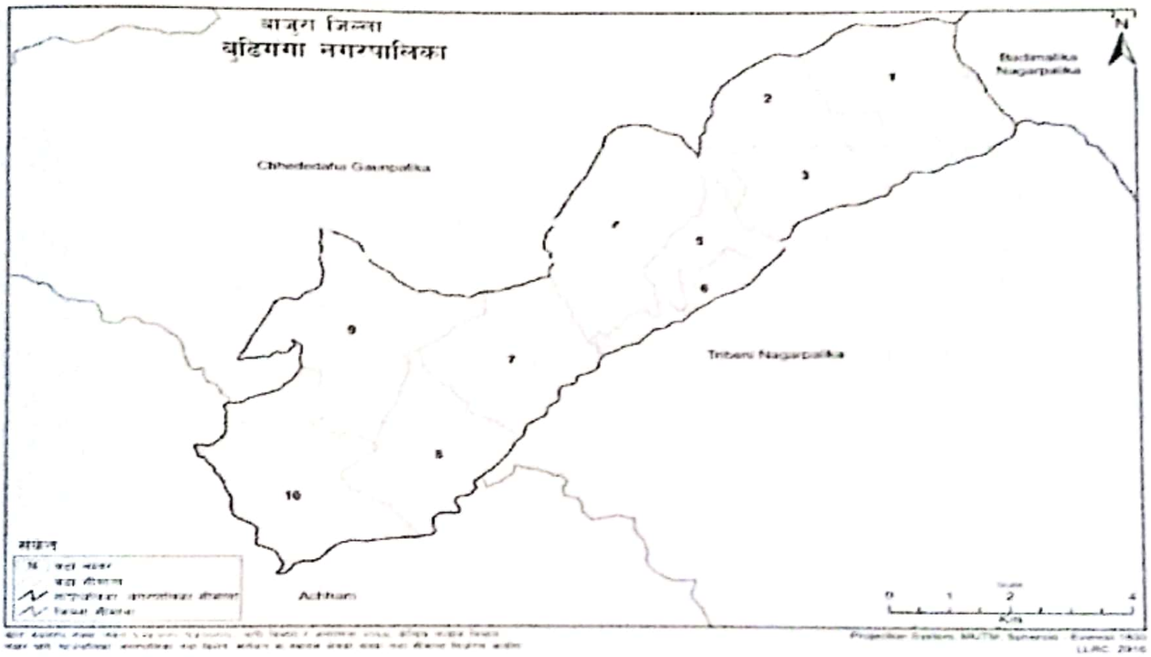

स्रोतः स्थानीयतह क्षेत्र निर्धारण आयोग, २०७३

नगरपालिकाले ५९.२ वर्ग कि.मि. क्षेत्रफल ओगटेको छ १० वटा वडामा समेटिएको यो नगरपालिका अरु नगरपालिका भन्दा सानो र जनसंख्याका हिसावले बाजुरा जिल्लाकै सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको नगरपालिकाको रुपमा चिनिन्छ । यस नगरपालिकामा उष्ण प्रदेशीय र समसितोष्ण हावापानी पाईनुका साथै बाजुरा जिल्लाकै बढी उर्बर खेतियोग्य जमिन रहेको यो नगरपालिका पिछडिएको जिल्लाको रुपमा चिनिन्छ ।

२.२ नगरपालिकाको जनसांख्यिक बनावट

जुनसुकै भौगोलिक क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नागरिकहरुको जिवनबृत्ति त्यही उपलब्ध स्रोत तथा साधनहरुको परिचालनबाट धानिएको हुन्छ । नागरिकहरुको जिवनस्तरमा आसपासका ठाउँहरुमा उपलब्ध साधन स्रोतहरुले प्रत्यक्ष्य प्रभाव पारेका हुन्छन् । बुढीगंगा नगरपालिकामा निश्चित नागरिकहरुको संख्या बसोबास गर्छ र यहाँका बासिन्दाहरुको जिवन निर्वाहका लागि यहाँ कै साधन स्रोत उपयोगमा छन् । पालिकाको आन्तरिक उत्पादनले (कृषि, वन, पशु) स्थानीय नागरिकहरुको मागको कति प्रतिशत धान्छ, अपुग हुने उपभोग्य बस्तु कति आवश्यक पर्छ, नागरिक सेवाका लागि कस्ता कार्यक्रमहरु बनाउनु पर्छ, नगरपालिकाको जनसांखिक बनावट (जातजाति, भाषा, धर्म, संस्कृति, शैक्षिक स्तर, स्वास्थ्य सुबिधा आदि) कस्तो छ, नागरिकहरुका लागि कस्त सेवा सुबिधाहरु आवश्यक छन् भन्ने बारेमा अग्रीम जानकारी लिई त्यस अनुरुप कार्य गर्नु बढी सान्दर्भिक हुन्छ ।

चित्र नं. २.२.१ बुढीगंगा नगरपालिकाको जनसंख्या विवरण

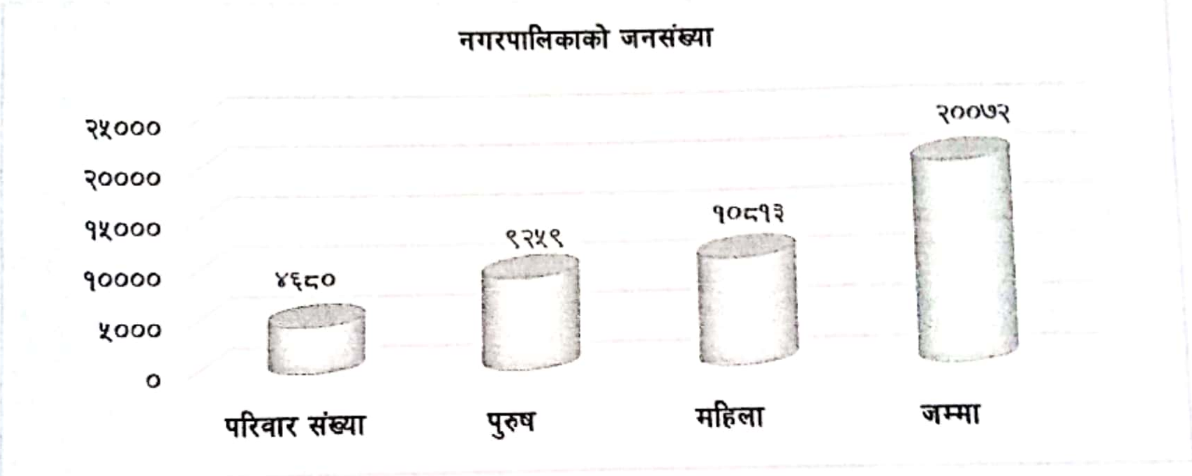

स्रोत : बाजुरा जिल्लाको पार्श्वचित्र २०७४ र ज.ग. २०७८ को प्रारम्भिक प्रतिवेदन

नेपालको पश्चिमी क्षेत्रमा अवस्थित बाजुरा जिल्लाको बुढीगंगा नगरपालिका सुन्दर नगरपालिकाको रुपमा चिनिन्छ । यस नगरपालिकामा कुल ४६८० परिवारसंख्या बसोबास गर्ने गर्छन् । बुढीगंगा नगरपालिकामा पुरुषको भन्दा महिलाको संख्या बढी पाईन्छ । कुल जनसंख्या २००७२ रहेको यस बुढीगंगा नगरपालिकामा पुरुषको संख्या ९२५९ छन् भने महिलाको संख्या १०८१३ छ ।

२.३ ५ देखि २५ वर्ष उमेर समूहका बिद्यालय जाने र नजाने केटाकेटी

दिगोविकास लक्ष्यले बुदा नं. नं ५ मा उल्लेख भए अनुसार लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला, किशोरी र बालिका लाई सशक्त बनाउने लक्ष्य , बेईजिङ्ग भोषणाको बुदा नं. २ मा महिलाका लागि शिक्षा र निर्दिष्ट क्षमता विकास को लक्ष्य लिए पनि अधिकांश जिल्लाका

तालिका नं. २.३.१ ५ देखि २५ वर्ष उमेर समुहका विद्यालय जाने र नजाने केटाकेटी

५ देखि २५ वर्ष उमेर समुहका, विद्यालय जाने र नजाने केटाकेटी

सूचक	केटा		केटी	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
विद्यालय गएका	३८३२	८४।१५	३८२५	७३।८७
विद्यालय नगएका	७२२	१५।८५	१३५३	२६।१३
जम्मा	४५५४	१००।००	५१७८	१००।००

स्रोत : बाजुरा जिल्लाको पार्श्वचित्र २०७४ र न.पा. २०७८ को प्रारम्भिक प्रतिवेदन

बाजुरा जिल्लाको बुढीगंगा नगरपालिकामा विद्यालय जाने उमेरका ५ देखि १५ वर्ष सम्मका विद्यार्थीहरुको विद्यार्थी संख्या ९७३२ जना छन् । विद्यालय जाने उमेरका विद्यार्थीहरुमध्ये विद्यालय जाने विद्यार्थीहरुको केटाहरुको संख्या ३८३२ अर्थात ८४.१५ प्रतिशत छन् भने विद्यालय जाने केटीहरुको संख्या ३८२५ अर्थात ७३.८७ प्रतिशत छन् । शिक्षाबाट बञ्चित भएका विद्यार्थी अथवा विद्यालय नगएका केटाहरुको संख्या ७२२ जना अर्थात १५.८५ प्रतिशत र केटीहरुको संख्या २६.१३ अर्थात १३५३ रहेको तथ्यांकले जनाएको छ ।

२.४ बुढीगंगा नगरपालिकाको साक्षरता स्थिति (प्रतिशतमा)

शिक्षानै मानव विकासको मूल लक्ष्य हो भन्ने कुरालाई आत्मसात गर्दै अघि बढेको हाम्रो समाज र दिगो विकास लक्ष्यको बुँदा नं. ४ मा रहेको सबैका लागि समावेशी तथा समतामूलक गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्ने र जीवनपर्यन्त सिकाईका अवसरहरु प्रबर्द्धन गर्ने मूल लक्ष्य राखे पनि हाल सम्म नेपालका सबै जिल्लाहरुमा योलक्ष्य अनुरुप कार्य भएको छैन । दिगो विकास लक्ष्य लागु भएको ७ वर्ष बितिसक्दा पनि सबैमा गुणस्तरीय शिक्षाको अभाव नै देखिन्छ । बाजुरा जिल्लामा गरिएको अध्ययनले पनि यस बुढीगंगा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसहरुको साक्षरता प्रतिशत कति छ भन्ने कुरा तलको तालिकामा प्रष्ट पारिएको छ ।

चेतनास्तर अभिबृद्धि गर्न आफ्ना अधिकारहरुको खोजी र उपभोग गर्न र परिवार तथा समुदायको सामाजिक तथा आर्थिक नेतृत्व गर्न शैक्षिक चेतना महत्वपुर्ण हुन्छ । यस अर्थमा बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराका नागरिकहरुको चेतनास्तर आंकलन गर्न उनीहरुको शैक्षिकस्तर लाई आधार मानिएको थियो । प्राप्त विवरणहरुका (चित्र नं. २.४.१) आधारमा नगरपालिका बासीको शैक्षिक स्थिति बारे खोजिएको थियो ।

चित्र नं. २.४.१ बुढीगंगा नगरपालिका बाजुराको साक्षरता स्थिति (प्रतिशतमा)

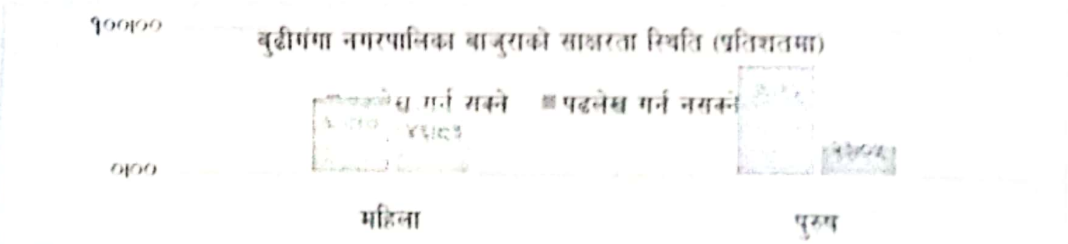

स्रोत: बाजुरा जिल्लाको बस्तुस्थिति विवरण २०७४

बुढीगंगा नगरपालिकामा रहेका कुल जनसंख्या मध्ये साक्षर महिलाहरु मध्ये साक्षर पुरुषहरुको संख्या २३.७८ प्रतिशतले बढी छ । कुल जनसंख्याको ७६.९५ प्रतिशत पुरुष साक्षर छन् भने यस नगरपालिकामा ५३.१७ प्रतिशत महिला साक्षर अथवा पढलेख गर्न सक्ने अवस्थामा छन् । त्यसैगरी यस नगरपालिकामा महिलाहरको कुल जनसंखयाको आधा जनसंख्या झण्डै ४६.८३ प्रतिशत महिलाहरु निरक्षर अर्थात पढलेख गर्न नसक्ने छन् भने २३.०५ प्रतिशत पुरुषहरु निरक्षर रहेको तथ्यांकले जनाएको छ ।

२.५ नगरपालिकाभित्र सञ्चालनमा रहेका व्यवसायहरूको वर्गिकरण

कृषि प्रदान देश भनेर चिनिएता पनि हाम्रो देश नेपालमा भएका भिराला जमिन, बाँझा जमिन तथायुवाहरुको पलायनले गर्दा दिगो विकास लक्ष्यको बुँदा नं. १ मा रहेको सबै प्रकारका गरिबिको अन्त्य गर्ने लक्ष्य लिए पनि अनेकन समस्याका कारण यो लक्ष्य पुरा हुन सकेको छैन । देशमा आवश्यक मात्रामा उद्योग धन्दाहरुको सञ्चालन नहुनाले पनि युवाशक्तिहरु प्लायन हुने गरेको देखिन्छ । आधुनिक युगको विकास सँगसँगै यस नगरपालिकामा पनि केही मात्रामा उद्योग धन्दाहरु सञ्चालन हुँदै आएका छन् र केहीमात्रामा रोजगारकिो अवसर पनि यहाँका जनताले पाएका छन् । बुढीगंगा नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका व्यवसायहरुको वर्गिकरण तलको तालिकामा प्रश्तुत गरिएको छ ।

चित्र नं. २.५.१ नगरपालिका भित्र सञ्चालनमा रहेका व्यवसायहरुकने वर्गीकरण र संख्या

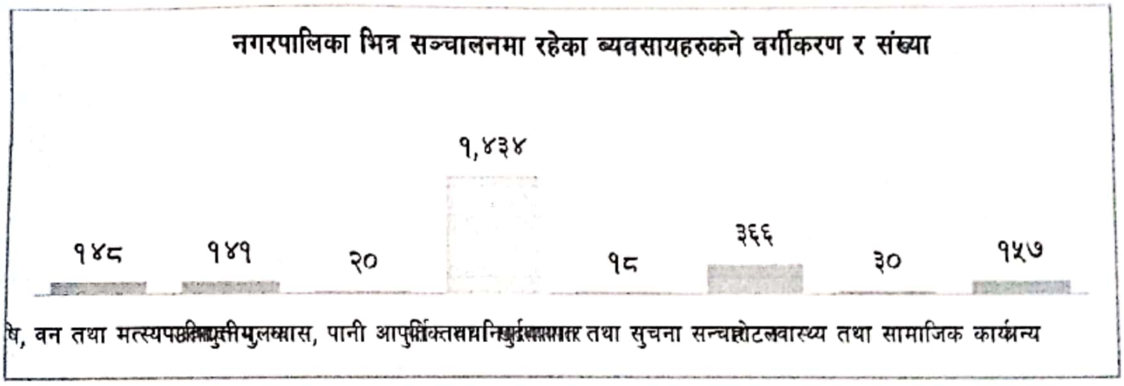

स्रोतः आर्थिक सर्वेक्षण २०१८, नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय

बुढीगंगा नगरपालिकामा सञ्चालनमा रहेका व्यवसायहरुलाई हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी १४३४ व्यापार तथा व्यवसायहरु थोक तथा खुद्रा व्यापारीहरु बढी पाईयो । त्यसैगरी होटल व्यवसाय गरेर बस्नेहरुको संख्या ३६६, कृषि तथा वन र मत्स्यपालन गरी व्यवसायिक संख्या १४८, उत्पादन मुलक व्यवसाय १४१, स्वास्थ्य तथा अन्य सामाजिक कार्य सम्बन्धी व्यवसायहरु ३० वटा मात्र र २० वटा व्यापार तथा व्यवसायहरु बिद्युतिय, ग्याँस, पानी, आपूर्ति तथा निर्माण व्यवसायहरु सञ्चालनमा छन् । सबै भन्दा कम यातायात तथा सुचना सञ्चार क्षेत्रमा खोलिएका व्यवसायहरु १८ वटा छन् । अन्य नाम उल्लेख नगरिएका व्यवसायहरु १५७ रहेको तथ्यांकले जनाएको छ ।

२.६ व्यवसाय संचालन स्थल (प्रतिशतमा)

जीवन गुजार्नका लागि केही न केही गर्नु आवश्यक छ। जीवन निर्वाहका लागि काम ठूलो र सानो कहिल्यै हुँदैन। यस नगरपालिकामा बसोबास गर्ने मानव समुदायले पनि जीवन गुजारा गर्नका लागि आफ्नो अवस्था अनुसार व्यापार व्यवसाय गर्ने गरेको पाइएको छ। बुढीगंगा नगरपालिकामा बसोबास गर्ने व्यासायीहरुले कुन कुन स्थानमा व्यवापार व्यवसाय गर्छन् भन्ने जानकारी तलको तालिका नं. २.६.१ मा प्रश्तुत गरिएको छ।

चित्र नं. २.६.१ व्यवसाय सञ्चालन स्थल (प्रतिशतमा)

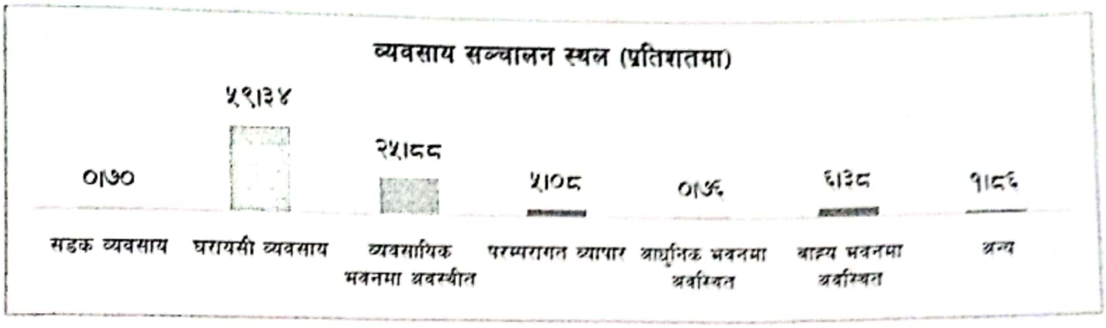

स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०१८, नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय

ग्रामिण परिवेसका मानिसहरुले पनि जीवन निर्वाहका लागि व्यापार व्यवसाय गर्छन् । घरयसी व्यवसाय गर्नेहरुको संख्या ५९.३४ प्रतिशत छ। यो सबैभन्दा बढी गरिने व्यवसायहो। त्यसैगरी व्यवसायिक भवनहरुमा अवस्थित रहेर गर्ने व्यापार व्यवसायहरु २५.८८ प्रतिशत, बाह्य भवनमा गरिने व्यवसायहरु ६.३८ प्रतिशत, परम्परागत व्यवसायहरु ५.०८ प्रतिशत , अन्य १.८६ प्तिशत र सडकका दायाँ बायाँ गरिने व्यवसायहरु ०.७० प्रतिशत रहेको तथ्यांकले जनाएको छ।

२.७ नगरपालिकामा सञ्चालित व्यवसायमा आवद्ध जनशक्ति

बुढीगंगा नगरपालिकारहेका मानिसहरुले यस नगरपालिकामा सञ्चालन भएका व्यवसायहरुमा अति जनशक्तिहरु आवद्ध छन् भन्ने कुराको जानकारी तलको तालिका नं. २.७.१ म प्रश्ट पारिएको छ।

चित्र नं. २.७.१ नगरपालिकामा सञ्चालित व्यवसायमा आवद्ध जनशक्ति

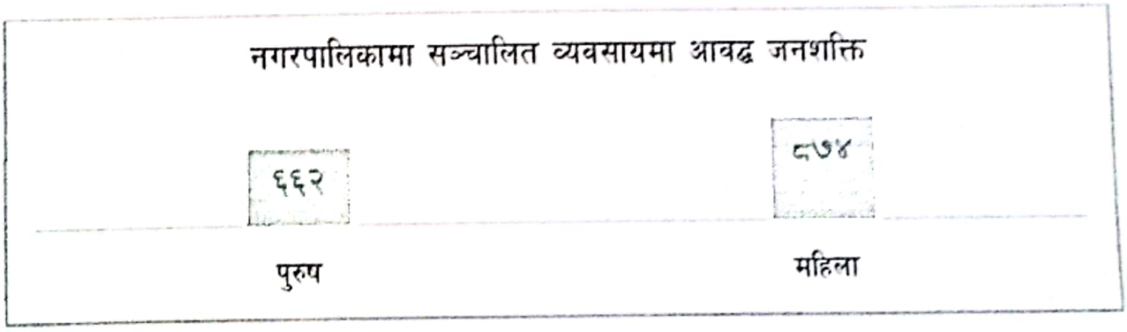

स्रोत: आर्थिक सर्वेक्षण २०१८, नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय

खण्ड ग लैससासको अवस्था विश्लेषण

३.१ लैससास परीक्षणका औजारहरू

तथ्यांक विश्लेषण, लैससास परीक्षण, लैससासको स्तरीकरण र लैससास परीक्षणको मुख्य निचोड प्राप्त गर्ने रुजु सूचि (Check list), विभिन्न व्यक्ति अन्तर्वार्ता, छलफल विधि, लैससास परीक्षण निर्देशिका २०७८ ले समेटेका सूचकहरूलाई यो लैससास परीक्षणको औजारको रूपमा प्रयोग गरिएको थियो ।

३.२ नगरपालिकाको लैससास स्थिति

नयाँ ढाँचामा तयार भएको प्रजातान्त्रिक प्रक्रिया, संविधानको प्रभावकारिता कार्यान्वयन अभियानको कारण स्थानीय तहले लैससासका आधारभूत सेवाहरू सञ्चालन गर्ने समय अभाव रहेको निष्कर्ष आफ्नु जिल्लाका सबै स्थानीयतहहरूको थियो । भौगोलिक कठिनाइ, जनचेतना, स्थानीय तहका योजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्ने परिपाटी आदिले पनि लैससास मूलप्रवाहीकरणमा प्रभाव परेको देखियो ।

दस्तावेज अध्ययनको क्रममा लैससास मूल प्रवाहीकरणमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष प्रभाव पर्ने आधार तथ्याङ्कहरू (तालिका नं. ३.२.१) अध्ययन गरिएका थिए । लैससास मूलप्रवाहीकरणमा योगदान दिने सूचकहरूको हालको अवस्था सुधारोन्मुख छ ।

तालिका नं. ३.२.१ नगरपालिकाका लैससास सम्बन्धित आधार तथ्याङ्क

सि.नं	सूचक	इकाई	आ.व. २०७८/७९ को अवस्था
१	प्रवर्द्धित दलित कृषक समूह	संख्या	३
२	प्रवर्द्धित महिला कृषक समूह	संख्या	८
३	मानव अधिकार उल्लंघनका घटना	संख्या	१३
४	बाल हिंसाका घटना	संख्या	२
५	गत एक वर्षभित्र घटेका महिला हिंसाका घटना, हत्या, आत्महत्या	संख्या	५१
६	उद्यम तथा व्यवसायमा संलग्न दलित व्यक्तिहरू	प्रतिशत	७.३९
७	गत एक वर्षभित्र घटेका दलित समुदायका व्यक्तिहरूको हिंसा, हत्या र आत्महत्या		२
८	अपांगता भएका व्यक्तिहरूको सामाजिक तथा आर्थिक क्रियाकलापमा सक्रिय सहभागिता दर	प्रतिशत	३८.७१
९	प्राविधिक तथा व्यवसायिक दक्षता अभिवृद्धि कार्यक्रममा महिला सहभागिता	प्रतिशत	४१.४९
१०	दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रसूति सेवा	प्रतिशत	७१.४१
११	महिलामा रक्त अल्पता	प्रतिशत	११.९३
१२	पोषणको जाँच गराएका बाल बालिकाहरू	प्रतिशत	२३.३६
१३	प्रसूति र गर्भवती जाँचको सेवा लिएका महिला	प्रतिशत	८८.१३

सि.न	सूचक	इकाइ	आ.व. २०७८/८९ को अवस्था
१४	पिछडिएको समुदाय र आर्थिक रुपमा विपन्नलाई उच्च शिक्षामा पहुँचका लागि सहयोग		१७
१५	अपांगता भएका विद्यालय उमेरका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच	प्रतिशत	७२.१४
१६	५-१८ वर्षका विद्यालय नगएका बालिका	प्रतिशत	३.५३
१७	भाषा साहित्य कला र संकृतिको संरक्षण कृयाशिल संघ संस्था	संख्या	१।००
१८	भाषा, साहित्य, कला र संस्कृतिसँग सम्बन्धित प्रतियोगिता, मेला, पर्व र महोत्सवहरु	संख्या	४।००
१९	बाढीबाट जोखिममा भएका बस्तीको संरक्षण	संख्या	५।००
२०	सुरक्षित आवासमा पहुँच	प्रतिशत	७१।३१
२१	नक्सा पास गरी निर्माण भएका घर	प्रतिशत	३४।९९
२२	अनाथ वालवालिका पूनर्स्थापना केन्द्र	संख्या	२।००
२३	४५ मिनेटको दुरीमा स्वास्थ्य सेवामा पहुँच	प्रतिशत	८७.७१
२४	अपेक्षित आयु	प्रति हजारमा	६६.७५
२५	५ वर्ष मुनिको वाल मृत्यु दर	प्रतिहजार जिवित जन्ममा	९।११
२६	कम तौल भएका वालवालिका	प्रतिशत	८।१६
२७	खोप । भिटामिन ए आदिको सेवा लिएका वालवालिका	प्रतिशत	८१.४५
२८	जेष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य परिक्षण	प्रतिशत	३७.७४
२९	कर्मचारि तथा जनप्रतिनिधिहरुको आचार संहिता कार्यन्वयन	प्रतिशत	७६.५५
३०	स्थानिय तहका न्यायिक समितिका पदाधिकारीहरुलाई तालिक	संख्या	१०।००
३१	नीति निर्णायक तहमा महिलाको पहुँच	प्रतिशत	५५।९७
३२	अपांगता भएका व्यक्तिहरुको सामाजिक तथा आर्थिक क्रियाकलापमा सकृय सहभागिता दर	प्रतिशत	९२।९३
३३	सा.व.उ.स.(कार्यसमिति) मा महिला तथा दलित सहभागिता	प्रतिशत	३३।७४
३४	स्थानीय तहमा गरिब तथा असहायलाई कानुनी सहायता अभियान	संख्या	९।००
३५	१ घण्टाको दुरिमा यातायात पहुँच भएका जनसंख्या	प्रतिशत	६३.७८
३६	औधोगिक क्षेत्र तथा करिडोर स्थापना	संख्या	६।००
३७	विधुतको पहुँच पुगेको परिवार	प्रतिशत	४५.३४
३८	वनले ढाकेको क्षेत्रफल	प्रतिशत	५०।८६